

Miért lehet, lehet-e vajon egy tudományos elismerés szempontja, hogy a teljesítmény „a társadalmi megértés, a szolidaritás és a humánus értékeit segíti érvényesülni”? Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolni tudjunk, persze tudnunk kéne, hogy egyáltalán szoktunk-e reflektálni az elismerés szempontjaira bármiféle tudományos értékelés esetén. Nem vagyok benne biztos, hogy szoktunk (mi, mint tudományos közösség, mint szerzői többség), sőt, abban sem, hogy egyáltalán fontosnak éreznénk ezt a reflexiót. Sokkal inkább tűnik úgy, hogy bízunk a bevett evidenciákban. Bízunk, mert megszólalásunk terét, diskurzusaink rendjét biztonsággal és kiszámíthatóan bátyázzák körül, s ehhez még akkor is ragaszkodunk, ha a bátyák esetleg személy szerint épp utunkban vannak: ebben az esetben inkább megkeressük a rejtekajtót, a titkos lépcsőt, az alagutat, inkább kerülgetjük végtelen labirintusban a bátyákat és falakat, minthogy elveszítsük annak biztonságérzetét, hogy bármilyenek is, de „ott vannak”. Bízunk még akkor is, amikor a külvilágban bizalmunkat már szinte semmi nem igazolja vissza, amikor megdönthetetlennek hitt alapértékek alatt csuszamlik meg a talaj, vagy amikor a tudomány, az oktatás, a művészet és a többi társadalmon belül elfoglalt pozíciójának magától értetődősége kérdőjeleződik meg szemkápráztató gyorsasággal, a legitimitás kétségbe vonását gyorsan megtámogatva a jogi és gazdasági-egzisztenciális alapok megingatásával vagy megszüntetésével.

Az a hagyomány, amely diskurzív pozícióinkat kijelölte, valaha régen a felvilágosodás kritikai és humanista törekvéséből eredt: ezek az elbeszélések adták az elkülönülő modern tudományterületek támaszát, és ezek határozták meg a tudományos kérdésvetések irányait is. Ezek soha nem voltak kényelmes vagy tét nélküli kérdések. Nem voltak „akadémikus” kérdések – s a kifejezés jelentésváltozása mutatja legjobban, mennyire eltávolodtunk sok esetben ettől hagyománytól. Ma Magyarországon immár pusztán az szubverziónak számít, ha elolvassuk Zsadányi Edit könyvének alcímét: „Kulturális másság feminista kritikai értelmezésben” - hiszen ennek a mondatnak mára minden egyes szava problematikussá vált, messze-messze túl (vagy innen) az evidencián.

A modernség kritikai önreflexiója azonban kezdettől fogva arra is rámutatott, hogy egyrészt az önmeghatározás mindig kétélű: van egy külső, kizárt oldal, amely felé a megkülönböztetés mindig a fenyegetően éles oldalát mutatja. Másrészt e kétélűség a megfigyelés, a kritika, a tudományos megismerés sajátja is, nem iktatható ki – ám épp ez a tulajdonsága válhat, válhatott azzá az emancipatórikus hajtóerővé, amely a különböző társadalmi részrendszerekben különböző arcot ölthetett: a politikában például demokráciának nevezik, a tudományban tárgyyszerűségnek, tudományos kommunikációnak, részrehajlásmentes megfigyelésnek. A kizárás véglegessége (s ezzel saját magunk foglyul ejtése a halott bátyák közt) csak a határok folyamatos újragondolása, értelmezése, s ezzel saját magunk folyamatos újra-elmesélése révén haladható meg. Ezért roppant fontos az a javaslat, amelyet Zsadányi Edit ebben a könyvében (és korábbi munkáiban is)

hangsúlyoz: a „hozzájárulás” szempontjának előtérbe helyezése ugyanis lehetőséget ad egy nagyon értékes, bár kétségtelen, hogy nem feltétlenül kényelmes beszédpozíció elfoglalására. Olyan módon tudjuk, tudnánk így megfigyelni a kizárást – és ezzel saját határainkat, önmagunkat, hogy nem kényszerülünk feladni azt a közösséget, amelyet a „bent” érvényessége biztosít. Nem szembenállásról, valamiféle antagonisztikus vagy-vagyról, „paradigmaharcról” van tehát szó, hanem önnön legsajátabb, legalapvetőbb értékeinkről és érdekeinkről, s a többes szám nem tévedés. Annak a sokféleségében is kommunikációra, elfogadásra és megértésre képes emberi közösségtapasztalatnak a kifejeződése ugyanis, amely a fentebb említett hagyomány talán legfontosabb eleme, s amit Kaffka Margit az 1. világháború kitörésén elkeseredve így fogalmazott meg: „Mily gyönyörűen különböztünk már egymástól mi, milliónyi ‘egy’-ek; mily millióképp tükröztük arcodat! (...) Tudtunk magunkról a másoktól különbözőségben. - Lám, most mindegyikéd egyforma gúnyában, egyforma lépéssel jár végtelen és pusztá utaidon, és egyforma szóra engedelmesen robbant gyilkos felleget más ifjú fiaid élete felé”.

Zsadányi elemzése sorra visszatérnek ahhoz a problémához, hogy a kizárás nem egyszerűen ön-identifikálás, hanem mindig a másikként megjelölttel szembeni – sokszor fizikai, a testhatárokat is megsértő – agresszió, s minél inkább törekszik az önazonosító aktus a szilárdságra és megkérdőjelezhetetlenségre, annál erőszakosabban és végletesebben utasítja el a tőle eltérőként megjelöltet, akár a fizikai megsemmisítésig is elmenve. A kötet tanulmányai végigjárják ennek a mozgásnak a teljes spektrumát. Ám miközben azt vizsgálják, hogyan próbálja meg megfogalmazni önmagát a kívül rekedt, a kizárt, az abjekt (pontosabban hogyan próbálnak e tapasztalatnak hangot adni az elemzett irodalmi alkotások), megfigyelői pozíciója mindvégig összhangban tud maradni azokkal a diskurzív elvárásokkal, amelyek érvényességét, vitaképességét garantálják. Egymás mellé helyezni ily módon a két oldalt, s az mondani, hogy a kettő együtt biztosíthatja, hogy megérthessük önmagunkat, helyzetünket, pontosan olyan fajta határeltolás, amilyenről a kötetben sokat idézett Judith Butler beszélt, s egyszersmind olyan hozzájárulás az irodalom- és kultúratudományos kutatásokhoz, amely vizsgált problémáink lényegét érinti. Mellékesen pedig segíthet újraértelmezni a szolidaritás és az empátia fogalmainak jelentőségét is a tudományos vizsgálatban. Ez pedig jóval túlmutat valamiféle pusztá erkölcsi hasznon: nagyon is konkrét jelentősége van abban a helyzetben, amikor inogni látszanak evidencia-bástyáink. Ahogy Zsadányi Edit fogalmaz a kötetet záró, Kertész Sorstalanságát és Polcz Alaine Asszony a frontonját elemző tanulmányában: „A szabadság lehetőségét konokul kereső elemző számára e művek testközeli elemzéséből az a szomorú belátás adódik, hogy csak a test a határa a diktatúrának. A testbe behatoló totális diktatúra már elveszíti befolyását az ember felett, a halál emberibb, élhetőbb életet kínál. A test/identitás határainak durva megsértése az elfelejtett anyai alter egót keltheti életre, a kultúrát elutasító, a szimbolizációból visszahúzódó

ember a test preszimbolikus jelzéseire hallgat. Csak aki szembenéz a halállal, más szóval felidézi az anya felidézhetetlen hangját, az tud ellenállni a diktatúrának, amely a túlélés esélyeivel áztatva folyamatosan korrumpálja, és fokozatosan, lépcsőről lépésre a tulajdon leépülésükkel való cinkos együttműködésre készíti áldozatait.”